

อุรังคนิทาน
ตำนานพระธาตุทางภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ

จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา

อุรังคนิทาน:

ตำนานพระธาตุทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา*

บทคัดย่อ

อุรังคนิทาน เป็นแม่บทวรรณกรรมแห่งตำนานพระบาทที่บันทึกด้วยภาษาท้องถิ่นทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย มีเรื่องราวเกี่ยวกับตำนานการสร้างพระธาตุต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนของไทย รวมถึงในเขตของฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงในลาว

วัตถุประสงค์หลักของอุรังคนิทานก็เพื่อให้พระธาตุพนมมีความน่าเคารพนับถืออย่างสูง จึงมีการแต่งนิทานขึ้นมาเล่าว่า พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาที่นี่ด้วยพระองค์เอง ทำให้สถานที่นี้เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าโดยตรง สิ่งที่ดีติดตามมาพร้อมกับการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าก็คือ ได้เกิดสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำคัญทางพระพุทธศาสนาขึ้นหลายแห่ง ดังนั้น อุรังคนิทานจึงเอื้อประโยชน์ในการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพุทธศาสนสถานที่อยู่ไม่ห่างจากฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขงในประเทศไทย และฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงในประเทศลาว การสร้างวรรณกรรมแบบนี้มีลักษณะคล้ายกับวรรณกรรมปุราณในศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีจุดเริ่มต้นในอินเดียราวตอนต้นสมัยราชวงศ์คุปตะ

พุทธศาสนสถานริมฝั่งแม่น้ำโขงที่มีอายุเก่าที่สุดอยู่ในราวสมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 11-13) ดังนั้น อายุของอุรังคนิทานก็คงมีอายุไม่เกินสมัยทวารวดี และไม่น่าจะเก่าไปถึงสมัยของพระเจ้าพุทธโฆสคามณีอภัยกษัตริย์แห่งศรีลังกา (พ.ศ.442-466) ตามที่อุรังคนิทานอ้าง เนื่องจากอุรังคนิทานมีเนื้อหาคล้ายกับอุรังคธาตุที่แต่งขึ้นในสมัยของพระเจ้าอริยวงศาแห่งอาณาจักรล้านช้าง(พ.ศ.2181-2233) จึงน่าจะแต่งขึ้นในระยะเวลาที่ไม่ห่างกัน

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., ศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาการศึกษา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร และภาควิชาศิลปการเขียนภาพ ราชบัณฑิตยสถาน ประเภทวรรณศิลป์ สาขาดนตรีภาษา

Uraṅganidāna:

The Lineage of Buddhist Shrines in Far Northeastern Thailand

Chirapat PRAPANDVIDYA

Abstract

The Uraṅganidāna is a text written in northeastern Thai dialect giving an account of the lineage of Buddhist shrines in the far northeastern region of Thailand, as well as the region along the east bank of the Mekong River in Laos.

The main purpose of the Uraṅganidāna is to eulogise Brah Dhātu Phanom by devising a story that the place was once visited by the Buddha. Hence its sanctity is established. Concomitant events with the Buddha's visit were the coming into existence of the host of other Buddhist shrines. The text thus serves as the devise to legitimise and sanctify the extant Buddhist shrines in the far northeastern part of Thailand, as well as those on the eastern bank of the Mekong river in Laos. This is in line with the literary tradition which prevails in the Purāṇas.

The oldest shrines in that area date back to Dvāravatī period (cir.6th to 8 centuries). Thus the date of the text cannot be earlier than the date of the oldest shrines, and so cannot be dated to the much earlier time of King Duṭṭhagāmanī (101-77 B.C.), as claimed by the text itself. As the text is more or less a version of Brah Uraṅgadhātu it should be composed during the same period, i.e. during the reign of King Suriyavongsā (1638-1690 A.D.) of the ancient Lao Kingdom.

Keywords: Uraṅganidāna, Uraṅgadhātu, Brah Dhātu Phanom.

บทนำ

นักประวัติศาสตร์ทั้งหลายมีความเห็นว่า ในสมัยของพระพุทธองค์ที่ทรงเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น พระองค์เสด็จจาริกเพียงในมัชฌิมประเทศของอินเดียโบราณซึ่งส่วนใหญ่อยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำคงคาตอนกลางเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตาม ทางฝ่ายพุทธศาสนิกชนกลับมีความเชื่อไปในทิศทางที่ว่า พระพุทธองค์เสด็จจาริกไปยังที่ต่าง ๆ ของโลกด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ ที่เป็นพลังแห่งพุทธานุภาพของพระองค์เอง

หากจะกล่าวถึงหลักฐานตามคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา ในฝ่ายบาลีปกรณ์คือ อรรถกถาชื่อว่า ปุณณวาทสูตรตวัณณนา (Punṇovādasuttavaṇṇanā) ที่อรรถาธิบายพระสูตรปุณณวาทสูตรตะ (Punṇovādasutta)¹ ในพระไตรปิฎกกล่าวถึงว่าพระพุทธองค์เสด็จจาริกไปนอกเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำคงคา ในเนื้อหานี้กล่าวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าเสด็จจากเชตวันารามไปยังสุนาปวันตชนบท เพื่อไปโปรดพุทธศาสนิกชนทั้งหลายที่หันมานับถือพระพุทธศาสนา โดยการเผยแผ่ของพระปุลณณเถระ ก่อนที่จะเสด็จกลับเชตวันมหาวิหาร พระพุทธเจ้าทรงประทับรอยพระพุทบาทไว้ กล่าวคือ ได้ประทับรอยเท้าไว้บนฝั่งของแม่น้ำนรมมา (Narmadā) เพื่อการเคารพบูชาของพญานาค และอีกทีคือบนภูเขาสัจจพันธะ สำหรับพระสาวกของพระองค์คือพระสัจจพันธะ เพื่อให้ได้เคารพสักการบูชา

¹ Chatṭha Saṅgāyanā CD-ROM version 3, Roman Script, 5.84-5.92. ตามความเห็นของพระพุทโธสมจารย์ อรรถกถาพระไตรปิฎกถูกนำมาพิมพ์เกาะของชาวสิงหลโดยพระมหินทะ และในเบื้องต้นได้เขียนเป็นภาษาสิงหลเพื่อประโยชน์ของประชาชนบนเกาะนั้น พระพุทโธสมจารย์ได้ชำระและแปลเป็นภาษาบาลีที่วัดมหาวิหาร เมืองอนูราธปุระ ในคริสต์ศตวรรษที่ 5 (Rahu-la 1956: xxiv-xxv)

เมื่อค้นคว้าเปรียบเทียบในสายคัมภีร์จารีตอื่นพบว่า มีเรื่องเล่านี้อยู่ด้วยกันในคัมภีร์**ทิวาวทาน**ที่เป็นวรรณคดีสันสกฤตของฝ่ายสรวาสติวาทิน กล่าวคือในอวทานลำดับที่สองคือ ปุณณาวทาน (Pūrṇāvadāna)² มีเรื่องราวแตกต่างกับปกรณ์ฝ่ายบาลีอยู่บ้าง ได้กล่าวไว้ว่า พระพุทธองค์ได้รับการทูลอาราธนาให้เสด็จไปยังศูรปารก (Śūrpāraka)³ ซึ่งเป็นราชธานีของแคว้นโครณาปรันตะ (Śronāparanta) โดยพระปุณณะที่เป็นพุทธสาวก

สำหรับในประเทศไทยนั้น มีบันทึกจำนวนหนึ่งที่เขียนไว้เป็นภาษาท้องถิ่นหลงเหลือมาถึงปัจจุบัน กล่าวถึงการเสด็จของพระพุทธองค์ไปยังที่ต่าง ๆ ในประเทศไทย และหนึ่งในจำนวนบันทึกเหล่านี้คือ อุรังคินทาน

บทความฉบับนี้ ผู้เขียนเพียงตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับตำนานอุรังคินทาน และการสร้างพระธาตุพนมในแง่ประวัติศาสตร์ถึงความเป็นไปได้ในความเก่าแก่ของตำนาน และวัตถุประสงค์ที่แท้จริงในการประพันธ์

อุรังคินทาน

อุรังคินทาน เป็นแม่บทวรรณกรรมแห่งตำนานพระบาทที่บันทึกด้วยภาษาท้องถิ่นทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย มีเรื่องราวเกี่ยวกับตำนานการสร้างพระธาตุต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนของไทย รวมถึงในเขตของฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงในลาว

² Vaidya (1959: 15-33)

³ เป็นเวลาหลายศตวรรษ เมืองศูรปารกะ เป็นเมืองที่มีธุรกิจมากมายและเป็นศูนย์กลางด้านการค้า เป็นเมืองสำคัญของแคว้นโครณาปรันตะ เมืองนั้นยังเหลือรอดมาจนทุกวันนี้ในชื่อว่า โซปาระ (Sopara) ทางน้ำที่จะไปสู่ทะเลได้ขึ้นขึ้นตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 17 (Tatelman 2001: 1)

โซปาระอยู่ห่างจากมุมไบไปทางเหนือ 59 กิโลเมตร และห่างจากสถานีรถไฟวัวร์ (Vivar) ไปทางตะวันตกเฉียงใต้ 6.5 กิโลเมตร

อุรังคินทานได้เริ่มมีการจดบันทึกเรื่องราวของตำนานเป็นลายลักษณ์อักษรลงในคัมภีร์ไบบลานด้วยอักษรธรรม ซึ่งเป็นอักษรที่นิยมใช้ในสมัยโบราณของอาณาจักรล้านช้าง และในแถบตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

ในอวสานพจน์ (colophon) ของไบบลานฉบับนี้ได้อ้างว่า พระอรหันต์ที่หมดกิเลสแล้วรวมทั้งหมดห้ารูปได้ประพันธ์ขึ้นมาและเก็บไว้ที่เมืองร้อยเอ็ดประตุ อีกทั้งทำววิศวกรรมบุตรได้จารจารึกลงในแผ่นทอง และเก็บรักษาไว้ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ในสมัยของพระเจ้าพุทธคามนีอภัยทรงสร้างโลหะปราสาท⁴ ในประเทศศรีลังกา ทำววิศวกรรมบุตรได้เก็บไว้ที่นั่น เมื่อพระพุทธโฆสาจารย์มาที่ประเทศศรีลังกาได้คัดลอกอุรังคินทานกลับไปไว้ที่เมืองอินทปัตถนคร นอกจากนี้ ยังมีตำนานอื่นที่ชื่อคล้ายกันคืออุรังคธาตุ ได้ถูกบันทึกไว้ในภาษาท้องถิ่นทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเนื้อหาหลักก็คือ เรื่องราวของพระพุทธองค์ที่เสด็จจาริกมายังสถานที่ที่ได้กล่าวไว้แล้วในอุรังคินทาน นักวิชาการสันนิษฐานว่า อุรังคธาตุได้รับการประพันธ์ในช่วงพระราชสุริยวงศา (พ.ศ. 2181-2233)⁵ ในอาณาจักรล้านช้าง (อาณาจักรลาวโบราณ)

วัตถุประสงค์หลักของอุรังคินทานคือ เรื่องราวของการสร้างพระธาตุพนม พระธาตุพนมนี้เป็นหนึ่งในพระเจดีย์ที่ชนชาวไทยให้ความเคารพสักการบูชา โดยเฉพาะคนไทยทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และคนลาว เรื่องราวมีดังนี้

⁴ พระเจ้าพุทธคามนีอภัยครองราชย์ระหว่าง 101-77 ปีก่อน ค.ศ. (พ.ศ.442-466) พระองค์สร้างโลหะปราสาทสูง 9 ชั้นและใช้เป็นพระอุโบสถของวัดมหาวิหารในเมืองอนูราชปุระ ศรีลังกา (Rahula 1956: 80; Malalasekera 1958: 35; Mahāvamsa Chapter 27; Chatṭha Saṅgāyanā CD-ROM version 3, at Sattavīsatiṃ Paricchedo)

⁵ พิเศษ (2537: 15)

พุทธประเพณีแห่งอุรังคธาตุ

เมื่อพระโคตมพุทธองค์ประทับอยู่ที่เขตวันมหาวิหารในกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล ในขณะนั้นพระองค์ทรงเห็นด้วยทิพยจักขุว่า มีพระพุทธรองค์ในกาลก่อนถึงสามพระองค์ (พระกกุสันธะ, พระโกนาคมนะ และพระกัสสปะ) ได้เคยเสด็จมาประทับที่ดินแดน สุวรรณภูมิ และในระหว่างที่เสด็จมานั้นได้โปรดรับสั่งไว้ล่วงหน้าว่า หลังจากที พระพุทธเจ้าทั้งสามพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วให้นำอุรังคธาตุมาประดิษฐาน ณ ที่แห่งนี้ เมื่อพระโคตมพุทธองค์ทรงเห็นพุทธประเพณีดังนั้นแล้ว ทรงแยมพระโอษฐ์

ในขณะนั้นพระอานนท์ที่เป็นพุทธอุปัฏฐากไม่ทราบเหตุผล จึงได้ทูลถาม พระพุทธรองค์ทรงอธิบายเหตุผลที่ทรงแยมพระโอษฐ์ และมีดำริว่า จะเสด็จไปยังดินแดน สุวรรณภูมิพร้อมกับพระอานนท์ จึงทรงผ้ากัมพลผืนแดงที่มีสีดังพระอาทิตย์ยามอรุณรุ่ง เสด็จด้วยพุทธลีลาเหาะมาทางนภาภาค และหยุดที่หนองคันแทเสื่อน้ำ⁶ เมื่อพระพุทธรองค์ทอดพระเนตรแลเห็นเลนคำตัวหนึ่งแลปลิ้น จึงทรงแยมพระโอษฐ์ พระอานนท์ได้ ทูลถามถึงที่มาแห่งการแยมพระโอษฐ์นั้นอีกครั้ง

พระพุทธรองค์ทรงพยากรณ์ด้วยอนาคตังสญาณว่า จะมีเหตุการณ์บังเกิดขึ้นใน อนาคตเบื้องหน้าในถิ่นนี้ทั้งความเสื่อมและความเจริญ

เวินหลอด และเวินเพล

หลังจากทรงพยากรณ์แล้ว พระพุทธรองค์เสด็จต่อไปยังโพนจิกเวียงจัว⁷ (Pon Cik Viangnua) ที่ซึ่งมีพญานาคชื่อนามว่า “ปัพพการ” (Pabbhāra) ได้แปลงกายเป็นชีปะขาว

⁶ สันนิษฐานว่าเป็น นครเวียงจันทน์ (พิเศษ 2537: 6)

⁷ เชื่อกันว่าเป็นบ้านโพนจิก ตำบลพะโค อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ ตั้งวัดโพนจิกเวียงจัวและวัดกุรัตนาราม พระธาตุ(เจดีย์)องค์เดิมที่วัดทั้งสองมีอายุในสมัยล้านช้าง (ราวพุทธศตวรรษที่ 21) (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ 2542ค: 101-102)

มาราบอาราธนาพระพุทธองค์ ไปประทับที่ภูเขาลวง และทำการถวายภัตตาหาร

หลังจากพระพุทธองค์เสวยภัตตาหารเสร็จแล้ว ทรงมอบผ้ากัมพลผืนหนึ่งแก่ ปภากาณราช หลังจากนั้นพระพุทธองค์ได้เสด็จต่อไปยังเวินหลอด (Vern Lord) ซึ่งตรงกับเวลาเพลพอดี จึงได้เสวยภัตตาหารเพลที่นั่น ทำให้ในกาลต่อมา สถานที่นั้นได้รับการเรียกขานว่า เวินเพล (Vern Pain) ในครั้งนั้น มีพญานาคตนหนึ่งนามว่า “สุขหัตถิ” (Sukhahatthi) ได้แปลงกายเป็นพญาคชสารมาเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ และทูลขอให้พระองค์ทรงประทับรอยพระพุทธบาทบนแผ่นหินริมฝั่งน้ำโขงนั้น และในกาลต่อมาผู้คนมักจะได้ยินเสียงพญาคชสารมาจากที่แห่งนั้น

พระบาทเวินปลา

หลังจากนั้น พระพุทธเจ้าเสด็จจาริกต่อไปยังเมืองโคตรบอง⁸ (Gotabong) ที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง ณ ที่นั้น มีพญามัจฉาอาศัยอยู่ มองเห็นพระรัศมีที่เปล่งออกมาจากพระเศียรของพระศาสดา จึงพาบริวารว่ายน้ำติดตามมา เมื่อพระพุทธองค์ทอดพระเนตรเห็นดังนั้น ทรงแยมพระโอษฐ์และตรัสตอบแก่พระอานนท์เมื่อทรงถูกทูลถามถึงสาเหตุของการแยมพระโอษฐ์ว่า พญามัจฉานี้เคยเป็นมนุษย์เมื่อชาติปางก่อน และได้ดำรงชีวิตเป็นพระภิกษุในสมัยของพระพุทธเจ้าพระนามว่า กัสสปะ และในชาตินั้นเองได้เดินทางมาถึงที่ลำน้ำแห่งนี้ พระภิกษุรูปนั้นได้เด็ดใบไม้มาเพื่อรองน้ำดื่ม แต่การเด็ดใบไม้นี้เป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้องตามข้อพระวินัยของสงฆ์ และพระภิกษุรูปนั้นก็พลอไม่ได้ปลงอาบัติกับพระภิกษุสงฆ์รูปอื่นเลย ในขณะที่ท่านจะมรณภาพได้ระลึกถึงภาพของการกระทำผิดพระวินัยนี้ ดังนั้นด้วยผลแห่งกรรมที่ประพฤติดผิดพระวินัย จึงได้เกิดมาเป็นปลาอาศัยอยู่ ณ ที่แห่งนี้

แต่เมื่อถึงยุคสมัยของพระศรีอริยเมตไตรยพุทธเจ้า พญามัจฉาตนนี้จะได้กลับ

⁸ สันนิษฐานว่าคือ อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม (พิเศษ 2537: 7)

ไปเกิดเป็นมนุษย์ และจะได้กลับไปอยู่ในเพศสมณะอีกครั้ง เมื่อได้ฟังพุทธพยากรณ์ดังนั้นแล้ว พญามัจฉามีความปิติยินดีอย่างยิ่ง และปรารถนาให้พระพุทธรูปองค์ทรงประทับรอยพระบาทไว้ ณ ที่แห่งนี้ เพื่อตนเองจะได้สักการบูชาหลังจากที่พระพุทธรูปองค์เสด็จผ่านไปแล้ว ทันใดนั้นพระพุทธรูปองค์ทรงล่วงรู้ความปรารถนา มีพระเมตตาทรงประทับรอยพระบาททิ้งไว้บนโขงหิน ณ ที่แม่น้ำโขง และที่แห่งนั้นเองจึงถูกเรียกว่า “พระบาทเวินปลา”⁹ (Bra Pada Vern Pla) สืบมาจนถึงทุกวันนี้

กปณคิริ หรือ ภูกำพร้า

ต่อจากนั้น พระพุทธเจ้าทรงเหาะไปทางนภาภาสสุ “กปณคิริ” หรือเรียกอีกชื่อว่า “ภูกำพร้า” (Phū Kam Phrā) หมายความว่า ดอยแห่งความขี้ใจนักเลง ในปัจจุบันสันนิษฐานว่า เป็นสถานที่ตั้งของพระธาตุพนม¹⁰ และในราตรีนั้นทำวิศวกรรมเทพบุตรได้ลงมาจากสวรรค์เพื่ออุปัฏฐากพระพุทธรูปองค์จรัสแสง เมื่อถึงเวลายามเช้า พระพุทธรูปองค์เสด็จไปยังแม่น้ำเพื่อชำระล้างพระบาท แต่ทำอินทราธิราชเห็นเหตุการณ์นั้น จึงนำน้ำจากสระอนาคต¹¹ และไม้สีฟันสำหรับชำระล้างมาถวายแด่พระพุทธรูป หลังจากทรงชำระล้างเสร็จแล้ว พระพุทธรูปทรงบาตรเสด็จมุ่งหน้าไปยังต้นสาละและได้ประทับอิงอยู่ใต้ต้นสาละนั้น¹² ทอดพระเนตรไปยังเมืองโคตบองเพื่อเสด็จไปบิณฑบาต

⁹ พระพุทธบาทปัจจุบันอยู่ที่บ้านเวินปลา อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม ดูรายละเอียดใน คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ (2542ก: 92-93)

¹⁰ คือที่ตั้งพระธาตุพนมในปัจจุบัน (พิเศษ 2537; คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ 2542ก: 118-122)

¹¹ สระนี้เรียกในภาษาสันสกฤตว่า “อนวตปตะ” แปลว่าสระที่น้ำไม่เคยร้อน (Vaidya 1959: 93, 94, 213, 256)

¹² เชื่อกันว่าในปัจจุบันคือพระธาตุอิงฮัง ในจังหวัดสุวรรณเขตหรือสะหวันนะเขต ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

เมืองโคตบอง

กษัตริย์แห่งเมืองโคตบอง (Gotabong) นามว่า โคตปุระ (Gotapura) ทอดพระเนตรเห็นพระพุทธองค์ จึงได้ทูลอาราธนาให้ไปที่พระราชวังในเขตพระราชฐานเพื่อถวายภัตตาหาร หลังจากเสวยภัตตาหารเสร็จแล้ว พระพุทธองค์ทรงมอบบาตรให้กับกษัตริย์แห่งโคตบอง และได้เสด็จกลับไปประทับยังต้นสาละแห่งเดิม พระราชาทรงรับบาตรขึ้นเหนือพระเศียรและตั้งความปรารถนา หลังจากนั้นจึงนำบาตรนั้นมาถวายคืนดังเก่า หลังจากทรงรับบาตรกลับคืนมาแล้ว พระพุทธองค์ทรงเหาะกลับไปยังเมืองกปิลคีรี หรือ ภูกัปปาฐังเก่า ราชาแห่งโคตบองทอดพระเนตรเห็นดังนั้น รู้สึกปลื้มปีติกระทำอัญชลีส่งพระพุทธองค์จนลับตาไป และได้ตั้งความปรารถนาว่า จะขอเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาลเบื้องหน้า หลังจากนั้นจึงเสด็จกลับคืนสู่พระราชวัง

พระพุทธองค์ทรงทราบพระประสงค์ของโคตปุราราชา จึงตรัสถามท้าวอินทราธิราชว่า ทราบเหตุผลแห่งการมาที่กปิลคีรีหรือไม่

ท้าวอินทราธิราชทูลตอบว่า พระพุทธองค์เสด็จมาที่นี่ตามพุทธประเพณีของพระพุทธเจ้าสามพระองค์ก่อน กล่าวคือ กกุสันธพุทธเจ้า, โกนาคมนพุทธเจ้า และ กัสสปพุทธเจ้า ที่เคยเสด็จมาโปรด และหลังจากดับขันธปรินิพพานแล้ว เหล่าพระอรหันต์พุทธสาวกทั้งหลายได้นำเอาพระบรมธาตุมาประดิษฐานไว้ที่กปิลคีรีหรือภูกัปปาฐัง เพื่อให้เทพดาและชาวเมืองทั้งหลายได้กระทำการสักการบูชา และจะเป็นพุทธประเพณีสืบต่อไป

สถานที่ที่พระพุทธองค์เสวยภัตตาหารโดยได้รับการถวายจากราชาโคตปุระที่เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปคือ “โคตบอง” ตามพระนามของพระพุทธเจ้า “โคตมะ” หลังจากท้าวอินทราธิราชได้กลับไปยังวิมานแล้ว พระพุทธองค์ทรงพยากรณ์ตรัสไว้กับพระอานนท์ว่า หลังจากราชาโคตปุระสิ้นพระชนม์แล้ว จะไปจุติเป็น สุริยกุมาร ณ เมืองสาเกตที่อยู่ทางด้านทิศตะวันตกของเมืองนี้ สำหรับเมืองโคตบองเดิมจะกลายเป็นป่าไม้รก และจะถูกเรียกว่า “มรุกขนคร” ในอนาคตกาลข้างหน้า

หลังจากพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน สุริยกุมารจะกลายเป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งเมืองร้อยเอ็ดประตู จะเป็นผู้ที่ทำให้พระพุทธศาสนากลับมาเจริญรุ่งเรืองอีกครั้งดังเช่นครั้งพุทธกาล และเมื่อสิ้นพระชนม์ไปจะกลับมาเกิดอีกครั้งเป็นพระยาสุมิตรธรรมวงศ์ทรงครองมรุกขนครอีกครั้ง และจะทรงแต่งตั้งเกษตรกรผู้ยิ่งใหญ่ให้เป็นกษัตริย์แห่งจันทบุรีผู้ปกครองหนองคันแทเสื่อน้ำ พระยาสุมิตรธรรมวงศ์ได้บรรจุพระอุรังคธาตุไว้ที่เมืองกปณคีรีหรือภูเก้าพัว และพระองค์จะจรโลงพระพุทธศาสนาของสาเกตนคร หรือ เมืองร้อยเอ็ดประตู ที่เสื่อมลงให้กลับมาเฟื่องฟูดังเดิม แต่ในอนาคตมรุกขนครจะไม่สามารถมีเอกราชได้ดังกาลก่อน จะเป็นเพียงรัฐหนึ่งของประเทศที่มีอำนาจมากกว่า

เมืองหนองหานหลวง

หลังจากตรัสพยากรณ์เช่นนั้นแล้ว พระพุทธองค์ทรงผินพระพักตร์ไปยัง อินทปัฐนคร¹³ และ เมืองจุฬินิพรมหัตตตะ (Culaṇībrahmadatta) และทรงพระดำเนินต่อไปยังเมืองหนองหานหลวง¹⁴ ในระหว่างทางพระพุทธองค์เสด็จผ่านแม่น้ำที่มีนามว่า “โพนทะ” อาศัยอยู่และดำรงชีวิตด้วยการจับปลาเป็นอาหาร ในอดีตก่อนหน้านี้นาคตนนี้เป็นพระญาติกับพระเจ้าสุทโทณะผู้เป็นพุทธบิดา เมื่อทราบเช่นนั้น พระพุทธองค์ทรงมีพระเมตตาตรัสเทศนาให้เข้าใจในเรื่องพระรัตนตรัย อันมีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นที่พึ่ง และให้ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์นี้ ด้วยบุญกุศลนี้เอง ทำให้นาคได้บังเกิดกลายเป็นเทวบุตรโพนทะในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในปัจจุบันแม่น้ำนี้ถูกเรียกว่า แม่น้ำพุง (Nām Pung)

พระพุทธองค์เสด็จมาถึงเมืองหนองหานหลวง พระราชาสุวรรณมิงคาร (Suvaṇ-

¹³ สันนิษฐานว่าคือ กัมพูชาโบราณ (พิเศษ 2537: 16)

¹⁴ สันนิษฐานว่าคือ เมืองสกลนคร (พิเศษ 2537: 7)

nabhiṅgāra) แห่งหนองหานหลวง ได้ทูลนิมนต์พระพุทธองค์เสด็จมาประทับที่พระราชวังเพื่อรับการถวายภัตตาหาร หลังจากเสวยภัตตาหารเสร็จ พระพุทธองค์ทรงประทับรอยพระบาท ณ ที่แห่งนั้น และบังเกิดอัญมณีทั้งสามออกมาจากพระบาท อัญมณีทั้งสามชิ้นนี้แสดงถึงพระพุทธเจ้าในกาลก่อนได้แก่ กกุสันธพุทธเจ้า, โกนาคมนุพุทธเจ้า และกัสสปพุทธเจ้า ที่เคยมาประทับรอยพระบาทแล้วที่นี้ หลังจากนั้น พระพุทธองค์ทรงเทศน์สอนให้เห็นความสำคัญของรอยพระพุทธรูป ทำให้พระราชาทรงเกิดความเลื่อมใสศรัทธาเต็มไปด้วยความปลื้มปิติ มีพระประสงค์ที่จะถวายพระเศียรเพื่อบูชารอยพระพุทธรูปนั้น แต่พระมเหสีทรงทัดทานไว้ต่อการกระทำดังกล่าว ดังนั้น พระราชาจึงได้ถวายมงกุฎกษัตริย์แทนเพื่อสักการบูชา พระพุทธองค์ทรงพยากรณ์ว่า ที่แห่งนี้จะกลายเป็นโชติกเจดีย์ในอนาคตเบื้องหน้า

เมื่อพระพุทธองค์เสด็จกลับไป พระราชาได้สร้างถ้ำที่ทำจากหินคลุมรอยพระพุทธรูปและมงกุฎของพระราชา สถานที่แห่งนี้ได้รับการเรียกว่า “พระธาตุเชิงชุม” มาจนถึงทุกวันนี้¹⁵ และพระพุทธองค์เสด็จไปถึงบนยอดเขาลูกหนึ่ง เป็นที่ที่สามารถมองเห็นสถานที่ต่าง ๆ คือ เมืองหนองหานหลวง เมืองหนองหานน้อย กปณคীর และโคตปุระ พระราชาสุวรรณภิงคารทรงปรารถนาว่าจะสร้างแท่นด้วยหินมุก เพื่อถวายแด่พระพุทธองค์ขึ้น โดยจะมอบทองคำหนัก 300,000 ชั่งทองให้แก่ผู้ที่สามารถสร้างแท่นนี้ให้เสร็จโดยพลันได้ เมื่อพระพุทธองค์ทรงขึ้นไปยังพระแท่นนี้และระลึกถึงพระสาวก คือพระมหากัสสปะ เพื่อให้มาเข้าเฝ้า เมื่อพระมหากัสสปะทราบด้วยอำนาจจิตจึงได้มาเข้าเฝ้าตามพระประสงค์ ในขณะนั้นพระพุทธองค์ตรัสแก่พระมหากัสสปะว่า หลังจากที่ได้ตถาคตปริณิพพาน ขอเธอจงนำอัฐิธาตุของตถาคตไปประดิษฐานไว้ที่กปณคীর เมื่อพระมหากัสสปะฟังพระพุทธองค์ตรัสเช่นนั้น จึงถวายสาธุการด้วยความปิติยินดี

¹⁵ ปัจจุบันคือ พระธาตุเชิงชุม จังหวัดสกลนคร ดูรายละเอียดใน คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ (2542ข: 60-61)

ภูภูเวียน

หลังจากนั้น พระพุทธเจ้าเสด็จไปประทับยังภูภูเวียน¹⁶ (Bhū Kū Vian Hill) ทรงแผ่ฉัพพรรณรังสีไปยังพื้นพิภพบาดาลแห่งนาคร ครั้งนั้น นาคนามว่า “สุวรรณ” เห็นพระฉัพพรรณรังสี จึงผุดออกมาจากเมืองบาดาล ไผ่ทะยานขึ้นสู่ยอดคีรี จุ่มโดยบังหวนคว้นพิชจนครอบคลุมภูเขาทั้งลูก แสดงฤทธิ์ทำท่ายกับพระพุทธองค์ ทางฝ่ายพระพุทธองค์ทอดพระเนตรดังนั้น จึงทรงเข้าเตโชกสินเป็นบ่วงเปลวไฟสว่างออกไป ทำให้สุวรรณนาครถูกเกี่ยวรั้งตกไปแม่น้ำปุเวียน (Pū Vian River) เปลวไฟยังได้ไหม้ลามไปถึงนครแห่งพญานาคที่ชื่อว่า ปุโรปาปะ (Pudhopāpa) เหล่านาคทั้งหมดได้จมนทะยานออกมาจากบาดาล พุ่งเข้าทำการประลองฤทธิ์กับพระพุทธองค์ แต่ในที่สุดพระพุทธองค์ทรงปราบพญานาคเหล่านั้นได้หมด และตรัสเทศนาให้ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์ ส่งผลให้นาคเหล่านั้นกลับกลายเป็นผู้นับถือพระรัตนตรัยตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ดอยนันทกังฮี

หลังจากที่เสด็จผ่านภูภูเวียนแล้ว พระพุทธองค์เสด็จเดินทางต่อไปยังดอยนันทกังฮี (Nanda Kang Hee Hill) เป็นที่อยู่อาศัยของยักษ์ชนิดหนึ่งนามว่า “นันทา” ในครั้งนั้นมีพญานาคเจ็ดเศียรนามว่า “ศรีสัตตะ” (Śrisatta) ทูลขอให้พระพุทธองค์ทรงประทับรอยพระบาทที่ดอยนันทกังฮี พระพุทธองค์ก็ได้ทรงประทับรอยพระบาทไว้ ณ ที่นั้นและทรงเยี่ยมพระโอรส เมื่อพระอรหันต์ทูลถามด้วยความสงสัยในเหตุการณ์ จึงตรัส

¹⁶ สันนิษฐานว่าคือ ภูพาน ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี บนภูพานมีพระพุทธรูปบัวบก (พเยาว์ 2533: 47; พิเศษ 2537: 7; คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ 2542ง: 54-55).

¹⁷ คือเมืองหลวงพระบางในปัจจุบัน (พิเศษ 2537: 7)

ตอบว่า ตถาคตเห็นพญานาคเจ็ดหัว และทรงพยากรณ์ว่า สถานที่นี้ต่อไปจะบังเกิดเป็นเมืองเรียกว่า ศรีสัตตนาคร¹⁷ (Śrīsattanāga) พระองค์ยังได้ทรงประทับรอยพระบาทไว้ที่แผ่นดินได้แม่น้ำใกล้กับคอยนันทกังสี หลังจากนั้นได้เสด็จกลับไปบนคอยนันทกังสี อริยฐานจิตให้เป็นรอยเกิบบาททับหงอนนาคโดยพญาศรีสัตตนาครได้สมมติคอยนันทกังสีให้เป็นหงอนแห่งตน จากนั้นพระพุทธองค์เสด็จกลับไปยังเขตวันมหาวิหารพร้อมด้วยพระอานนท์

อุรังคธาตุ ณ กปณคิริ

หลังจากนั้น ในกาลหนึ่ง พระพุทธองค์เสวยสุกรมัททวะทำให้ทรงพระประจวบในขณะนั้นพระองค์ทรงหยั่งรู้ด้วยญาณทัศณะว่า พระองค์ใกล้จะดับขันธปรินิพพานแล้ว จึงเสด็จไปยังเมืองกุสินารา เพื่อโปรดโสตถิยะพราหมณ์ ผู้ที่เคยปฐญาทุสะแปดกำมือแต่พระพุทธองค์ เมื่อครั้งตรัสรู้สัมผัสโพธิญาณ

เมื่อพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว กษัตริย์ทั้งหลายแห่งแคว้นมัลละ ทรงโสรจสงพระสรีระแห่งพระบรมศาสดา และทำการถวายพระเพลิงหลายครั้ง แต่ก็ไม่สามารถเผาไหม้พระสรีระของพระองค์ท่านได้ เหตุเพราะว่า ในขณะนั้นพระมหากัสสปะยังไม่ได้มาเข้าร่วมพิธี เมื่อพระมหากัสสปเถระได้มาถึงและทำความเคารพพระพุทธสรีระแล้ว ทันใดนั้นก็เกิดปาฏิหาริย์ขึ้น พระอุรังคธาตุที่ห่อหุ้มด้วยผ้ากัมพลได้เสด็จออกจากหีบทองที่บรรจุพระสรีระแห่งพระบรมศาสดา ลอยมาประดิษฐานอยู่เหนือฝ่ามือเปื่องขวาของพระมหากัสสปเถระ ชั่วพริบตา นั้น เติโชธาตุก็บังเกิดลุกขึ้นเป็นเปลวไฟเผาไหม้สรีระของพระบรมศาสดา

หลังจากพระราชพิธีถวายเพลิงพระสรีระของพระบรมศาสดา พระบรมสารีริกธาตุได้ถูกแบ่งในหมู่กษัตริย์เพื่อนำไปบรรจุไว้ในสถูปเจดีย์ในแคว้นของตน พระมหากัสสปะได้อัญเชิญพระอุรังคธาตุของพระพุทธองค์มาที่เมืองหนองหานหลวงก่อน จากนั้นได้นำไปบรรจุไว้ในสถูปเจดีย์ที่สร้างเพื่อประดิษฐาน ณ กปณคิริ หรือภูกำพรา สันนิษฐานว่า

คือที่ตั้งพระธาตุพนมในปัจจุบัน โดยกษัตริย์ 5 พระองค์ได้แก่ พระยาสุวรรณภิงคาร, พระยาคำแดง, พระยาจุฬินพรหมทัตตะ พระยาอินทปัฐ และพระยานครเสน พระมหากัสสปะได้มอบเจ้าอังคารที่หนีจากการถวายพระเพลิงพระสรีระของพระบรมศาสดาให้แก่สตรีชาวเมืองทั้งหลาย นำไปบรรจุในสถูปเจดีย์ที่พวกเขาสร้างขึ้นที่ต่อมาเรียกว่า พระธาตุนารายณ์ (Nārāyaṇa)¹⁸

สรุป

จุดประสงค์หลักของอุรังคนิทานก็เพื่อให้พระธาตุพนมมีความน่าเคารพนับถืออย่างสูง จึงมีการแต่งนิทานขึ้นมาเล่าว่า พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาที่นี่ด้วยพระองค์เอง ทำให้สถานที่นี้เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์โดยตรง สิ่งที่ติดตามมาพร้อมกับการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าก็คือได้เกิดสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำคัญทางพระพุทธศาสนาขึ้นหลายแห่ง ดังนั้น อุรังคนิทานจึงเอื้อประโยชน์ในการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพุทธศาสนสถานที่อยู่ไม่ห่างจากฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขงในประเทศไทย และฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงในประเทศลาว การสร้างวรรณกรรมแบบนี้มีลักษณะคล้ายกับวรรณกรรมปุราณในศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีจุดเริ่มต้นในอินเดียราวตอนต้นสมัยราชวงศ์คุปตะ

พุทธศาสนสถานริมฝั่งแม่น้ำโขงที่กล่าวข้างต้น ที่มีอายุเก่าที่สุดอยู่ในราวสมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 11-13) ดังนั้น อายุของอุรังคนิทานก็คงมีอายุไม่เกินสมัยทวารวดี และไม่น่าจะเก่าไปถึงสมัยของพระเจ้าพุทธโฆสคามณีอภัยกษัตริย์แห่งศรีลังกา (พ.ศ.442-466) ตามที่อุรังคนิทานอ้าง เนื่องจากอุรังคนิทานมีเนื้อหาคล้ายกับอุรังคธาตุที่สร้างขึ้นในสมัยของพระเจ้าอริยวงศาแห่งประเทศลาว (พ.ศ.2181-2233) จึงน่าจะ

¹⁸ สันนิษฐานว่าคือ พระธาตุนารายณ์เจงเวง จังหวัดสกลนคร (ดู คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ 2542ข: 62-64).

แต่ตั้งขึ้นในระยะเวลาที่ไม่ห่างกัน

ที่น่าสนใจก็คือ มีการกล่าวถึงสุวรรณภูมิซึ่งดูเหมือนจะหมายถึงดินแดนฝั่งแม่น้ำโขงด้านตะวันตกและตะวันออกซึ่งเป็นดินแดนของลาว และของไทยในปัจจุบัน ซึ่งนักวิชาการยังไม่ชี้ชัดว่า สุวรรณภูมิคือที่ใดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้¹⁹

บรรณานุกรม

CHAṬṬHA SAṄĠĀYANA.

1999 CD-ROM version 3. Igatpuri: Vipassana Research Institute.

CÆDÈS, George.

1968 *The Indianized States of Southeast Asia*. edited by Walter. F. Vella, translated by Susan Brown Cowing. Honolulu: An East-West Center Book.

MALALASEKERA, G. P.(Gunapala Piyasena)

1958 *The Pāli Literature of Ceylon*. Colombo: M.D. Gunasena. Re-printed.

RAHULA, Walpola.

1956 *History of Buddhism in Ceylon: the Anurādhapura Period, 3rd Century BC-10th Century AC*. Colombo: Gunasena.

TATELMAN, Joel.

2001 *The Glorious Deeds of Pūrṇa: A Translation and Study of the Pūrṇāvadāna*. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers.

¹⁹ ดู Coedès (1968: 17)

VAIDYA, P.L.

1959 *Buddhist Sanskrit Texts No. 20: Divyāvadāna*. Darbhanga: The Mithila Institute of Post-Graduate Studies and Research in Sanskrit Learning.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ.

2542ก **วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดนครพนม**. กรุงเทพฯ ฯ: คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.

2542ข **วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสกลนคร**. กรุงเทพฯ ฯ: คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.

2542ค **วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดหนองคาย**. กรุงเทพฯ ฯ: คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.

2542ง **วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดอุดรธานี**. กรุงเทพฯ ฯ: คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.

จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา.

1994 **อุรังคธาตุ**. กรุงเทพฯ ฯ: เรือนแก้ว.

พระเทพรัตนโมลี (แก้ว).

2512 **อุรังคนิทาน: ตำนานพระธาตุพนม.** กรุงเทพฯ: เพ็ญอักษร.

พเยาว์ เขื่อนาค.

2533 **ศิลปถ้ำ “กลุ่มบ้านผือ” จังหวัดอุดรธานี.** กรุงเทพฯ:1 กองโบราณคดี

กรมศิลปากร

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์.

2537 **อุรังคธาตุ.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ដូចប្រកាសរាយចំណុចគ្រប់គ្រងដែលប្រកាសរាយ
 ដែលបានកើតឡើង ដោយការប្រកាសកើតឡើង
 ដូចនេះយើងទទួលបានផលប្រយោជន៍
 យ៉ាងណាមួយក្នុងក្របខណ្ឌនៃការប្រកាស
 (ព្រះបរមរាជវាំងនៃព្រះបរមរាជវាំង គាតា 137)

ប្រែ ព្រះបរមរាជវាំង ព្រះបរមរាជវាំង
 ប្រែ ព្រះបរមរាជវាំង ព្រះបរមរាជវាំង
 ព្រះបរមរាជវាំង ព្រះបរមរាជវាំង
 ប្រែ ព្រះបរមរាជវាំង ព្រះបរមរាជវាំង
 (ប្រែ: ឧ.ព.25/20/33⁷⁻⁸)

ប្រែ ព្រះបរមរាជវាំង ព្រះបរមរាជវាំង
 ប្រែ ព្រះបរមរាជវាំង ព្រះបរមរាជវាំង
 ប្រែ ព្រះបរមរាជវាំង ព្រះបរមរាជវាំង
 ប្រែ ព្រះបរមរាជវាំង ព្រះបរមរាជវាំង
 (ប្រែ: Uv 28.26)

歐伺良善
 妄讒無罪
 其殃十倍
 災迅無赦
 (ឆ្នាំ: T4: 565b⁸⁻⁹)

adaṇḍeṣu hi daṇḍena
 yo 'praduṣṭeṣu duṣyate,
 daśānām anyatamaṃ sthānaṃ
 kṣipram eva nigacchati.
 (ស្ថានសក្កតៈ Uv 28.26)